

การศึกษาดินฟ้าอากาศสมุฏฐานในทางการแพทย์แผนไทย
ตามหลักพุทธปรัชญา*

A STUDY OF THE CAUSE OF DISEASE BY THE WEATHER
OF THAI TRADITIONAL MEDICINE IN ACCORDANCE
WITH BUDDHIST PHILOSOPHY

ศิริวรรณ เกตุเพชร

Siriwan Ketpet

นภาพร ณ อุโมงค์

Napaporn Na Umong

ดารา พนาสันติกุล

Dara Panasantikul

ปิณิดา ถนอมศักดิ์

Pinida Thanamsak

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

Chiang Rai Rajabhat University, Thailand

E-mail: ketpet63@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบทบาทของวาโยธาตุภายในร่างกายตามหลักพุทธปรัชญาและวิทยาศาสตร์การแพทย์และ 2) ศึกษาการเจ็บป่วยเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยในสภาพอากาศภายนอกต่อการทำหน้าที่ของวาโยธาตุภายในร่างกาย เป็นการวิจัยเชิงเอกสารใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ตำราการแพทย์ศาสตร์และสรีรวิทยา และเอกสารวิชาการด้านอุตุนิยมนิยามเพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงบทบาทหน้าที่ระหว่างบทบาทของวาโยธาตุ (ธาตุลม) ภายในร่างกายกับปัจจัยในสภาพอากาศภายนอก กระทั่งบ่งชี้ได้ถึงปัจจัยของสภาพอากาศที่ส่งผลต่อการเกิดโรคของร่างกาย ผลการวิจัยพบว่า วาโยธาตุคืออากาศที่ไหลเข้าสู่ร่างกายผ่านระบบทางเดินหายใจและทำบทบาทในสภาวะไหลไปใน 3 ช่องทางสำคัญ ได้แก่ เส้นเลือด เส้นเอ็น และช่องอากาศภายในร่างกาย หรือเรียกรวมว่า "การไหลของลมและเลือดลม" ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศโดยเฉพาะอุณหภูมิ ความชื้น ความกดอากาศ และความสูงของพื้นที่มีผลต่อการแปรปรวนและติดขัดของลมในช่องทางต่าง ๆ ของร่างกายจนเป็นสาเหตุ

* Received 12 April 2021; Revised 21 April 2021; Accepted 4 May 2021

ของการเจ็บป่วย เช่น โรคลมแดดจากอุณหภูมิอากาศเพิ่มสูงขึ้น อาการปวดข้อเนื่องจากอากาศมีอุณหภูมิและความชื้นต่ำ อาการครั่นเนื้อครั่นตัว ใจหวิวใจสั่นในวัยสูงอายุเนื่องจากอากาศมีอุณหภูมิและความชื้นสูง เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อให้แพทย์แผนไทยสามารถรับมือกับการเจ็บป่วยที่เกิดจากดินฟ้าอากาศสมุฏฐานได้อย่างถูกต้อง ทั้งการรักษาด้วยเภสัชเวช โภชนเวช และหัตถเวชศาสตร์ไทย ควรต้องมีการต่อยอดงานวิจัยครั้งนี้เข้าสู่การพัฒนาวิธีการรักษาและการวิจัยเชิงติดตามผลการรักษาในผู้ป่วยอาสาสมัครต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ: ดินฟ้าอากาศสมุฏฐาน, วาโยธาตุ, ลมและเลือดลม

Abstract

The objectives of this research article were to 1) study the role of the wind element in the body according to the principles of Buddhism philosophy and medical science and 2) study illness due to the changes in external climatic factors on the function of the wind element in the body. This study is documentary research by data collection from the Buddhist scriptures, Anatomy and Physiology textbook and academic papers on meteorology. The data were analyzed the functional relationship between the role of the wind element in the body and the external climate factor until indicating the factors of weather affecting the disease of the body. The results revealed that the wind element is the air that flows into the body through the respiratory system. It plays a role in the flow of three major channels: blood vessels, ligaments, and air vents within the body, known as " the flow of wind and blood ". Factors affecting climate change, especially temperature, humidity, air pressure, and height of the area, affect the variability and congestion of the wind in different channels of the body causing illness such as heat stroke due to increased air temperature, joint pain due to low temperature and humidity, feeling dizzy and palpitations in elderly due to high temperatures and humidity, etc. This is to enable Thai traditional medicine to cope properly with illnesses caused by the weather. Including treatment with Thai Herbal Therapeutics, Nutritional and Thai Manus Therapeutics. In the future this research should be further expanded into the development of treatment and follow - up research in the volunteer patients.

Keywords: Cause of Disease by Weather, Wind Element, Wind and Blood

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศเนื่องจากอิทธิพลของลักษณะอากาศที่ปกคลุมอยู่ก่อน และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสมบัติของอากาศ เช่น ความกดอากาศ อุณหภูมิ ความชื้น ที่เกิดขึ้นในบริเวณหนึ่ง ๆ นอกจากจะส่งผลให้สภาพอากาศเหนือพื้นดินในแต่ละบริเวณมีความแตกต่างกัน (โครงการตำราวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์มูลนิธิ สอน, 2562) การเปลี่ยนแปลงสมบัติของอากาศที่เกิดขึ้นขณะหนึ่ง ๆ ยังเป็นปัจจัยทำให้มนุษย์ต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ทั้งการปรับตัวในระดับพฤติกรรม การปรับตัวในระดับการรับรู้ทางสรีรวิทยา และการปรับตัวในระดับพันธุกรรม (มนัส สุวรรณ, 2531) หากมนุษย์ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับลักษณะอากาศขณะหนึ่ง ๆ ได้โรคหรืออาการเจ็บป่วยก็ย่อมจะปรากฏขึ้นกับร่างกาย เช่น อากาศร้อนเป็นสาเหตุของการเกิดโรคผดร้อน โรคลมแดด ภาวะขาดน้ำ รวมถึงเป็นปัจจัยให้เกิดการแพร่กระจายของเชื้อโรคที่เป็นสาเหตุของโรคท้องร่วง อาหารเป็นพิษ โรคพิษสุนัขบ้า เป็นต้น ดังนั้นเพื่อรับมือกับปัญหาสุขภาพที่มีโอกาสเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ (Climate Change) ซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น การศึกษาสาเหตุของการเจ็บป่วยเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศจึงเป็นความท้าทายของการแพทย์ทุกระบบรวมถึงการแพทย์แผนไทย

การแพทย์แผนไทยมีการอธิบายแนวคิดเกี่ยวกับสาเหตุการเจ็บป่วยเนื่องจากปัจจัยในสภาพอากาศไว้ในคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัยและคัมภีร์ธาตุวิवरณ์ โดยเรียกเป็นกลุ่มสมุฏฐานย่อย ๆ ว่ากาลสมุฏฐาน ฤดูสมุฏฐาน และประเทศสมุฏฐาน โดยเนื้อความที่อธิบายสะท้อนให้เห็นแนวคิดที่ว่าสภาพอากาศที่ผันแปรตามช่วงเวลากลางวัน - กลางคืน ตามฤดูกาล และตามลักษณะภูมิประเทศ ล้วนเป็นปัจจัยทำให้ธาตุทั้ง 4 ภายในร่างกาย ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ เกิดความผิดปกติจนนำไปสู่ความเจ็บป่วย เช่น คัมภีร์สมุฏฐานวินิจัยอธิบายกาลสมุฏฐานว่า “...ตั้งแต่ย่ำรุ่งแล้วไปจนถึง 4 โมง เป็นพนักงานแห่งเสมหะพิกัตกระทำ ตั้งแต่ 5 โมง ไปจนถึงบ่าย 2 โมง เป็นพนักงานแห่งปิตตะพิกัตกระทำ และตั้งแต่บ่าย 3 โมง ไปจนถึงย่ำค่ำ เป็นพนักงานแห่งวาตะพิกัตกระทำ...” และอธิบายฤดูสมุฏฐานว่า “...คิมหันตะฤดูสมุฏฐานนั้น เปนพิกัตแห่งปิตตะสมุฏฐานให้เปนเหตุ วัสสานะสมุฏฐานนั้น เปนพิกัตแห่งวาตะสมุฏฐานให้เปนเหตุ เหมันตะสมุฏฐานนั้น เปนพิกัตแห่งเสมหะสมุฏฐานให้เปนเหตุ...” (บุษบา ประสาธพงศ์ และคณะ, 2552) ขณะที่คัมภีร์ธาตุวิवरณ์ก็ได้อธิบายประเทศสมุฏฐานความว่า “...บุคคลเกิดที่มีกรวด ทราย ศิลา มาก น้ำน้อย เกิดโรคเพราะโลหิตและกำเดากว่าเสมหะและลม พึงแต่งยาแก้เสมหะและวาตะ...” เป็นต้น (กองการประกอบโรคศิลปะ กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ, 2549) โดยปัจจุบันสันนิษฐานว่า แนวคิดดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดที่ว่าด้วยสาเหตุของการเจ็บป่วยในอาพาสสูตรของพุทธศาสนาซึ่งอธิบายว่า “...อาพาสมีดีเป็นสมุฏฐาน อาพาสมีเสมหะเป็นสมุฏฐาน อาพาสมีลมเป็นสมุฏฐาน อาพาสมีไข้สันนิบาต อาพาสอันเกิดแต่ฤดูแปรปรวน...” (อง. ทสก. 24/60/130) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

แต่ถึงอย่างไรปัจจุบันก็ยังไม่มีงานศึกษาวิจัยที่มุ่งเน้นการพัฒนาแนวคิดดังกล่าวให้เป็นความรู้เชิงวิชาการที่แพทย์แผนไทยจะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างร่วมสมัยในระบบสุขภาพปัจจุบัน

ดังนั้น เพื่อให้แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับฤๅษสมุฏฐาน กาลสมุฏฐาน และประเทศสมุฏฐาน ที่มีการอธิบายไว้อย่างย่อในตำราการแพทย์แผนไทย และส่วนใหญ่ใช้การอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติโดยพาดพิงกับคุณสมบัติของธาตุทั้ง 4 ตามหลักพุทธปรัชญา เป็นแนวคิดที่สามารถอธิบายเชื่อมโยงได้กับความรู้สมัยใหม่ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศที่มีผลกระทบต่อสุขภาพ งานวิจัยครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของวาโยธาตุ (ธาตุลม) ตามหลักพุทธปรัชญา กับปัจจัยในสภาพอากาศภายนอกตามหลักวิทยาศาสตร์ ซึ่งปัจจุบันมีงานวิชาการที่ให้ข้อสรุปในเบื้องต้นว่า วาโยธาตุมีความหมายเท่ากับ “อากาศ” (Air) ซึ่งก็คือก๊าซต่าง ๆ ที่เป็นของไหล ประกอบด้วยโมเลกุลมากมายซึ่งมีปริมาณคงที่ และเคลื่อนที่ไปได้ทุกทิศทาง และมีความหมายเท่ากับ “ลม” (Wind) (พระมหาพิชิตชัยบุญเคน, 2548) มีวิธีการศึกษาที่เริ่มต้นจากการเจาะลึกพุทธปรัชญาเรื่องธาตุทั้ง 4 และชั้น 5 เชื่อมโยงกับการอธิบายร่างกายทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ จากนั้นจึงนำความรู้ที่ได้ไปวิเคราะห์เชื่อมโยงกับปัจจัยของสภาพอากาศแบบต่าง ๆ เพื่อท้ายที่สุดแล้วจะสามารถบ่งชี้ได้ถึงปัจจัยของสภาพอากาศที่ส่งผลต่อการทำหน้าที่ผิดปกติของวาโยธาตุภายในร่างกายจนนำไปสู่การเจ็บป่วย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ให้แพทย์แผนไทยรุ่นใหม่สามารถนำไปต่อยอดสู่การพัฒนากระบวนการวิธีการรักษาโรคตามกรรมวิธีการแพทย์แผนไทยให้ร่วมสมัยในระบบบริการสุขภาพปัจจุบันต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาบทบาทของวาโยธาตุภายในร่างกายตามหลักพุทธปรัชญาและวิทยาศาสตร์การแพทย์
2. ศึกษาการเจ็บป่วยเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยในสภาพอากาศภายนอกต่อการทำหน้าที่ของวาโยธาตุภายในร่างกาย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้การวิจัยเอกสารเป็นเครื่องมือช่วยในการค้นหาคำตอบ โดยแบ่งการวิจัยออกเป็น 2 ขั้นตอน ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่มีการจัดพิมพ์เผยแพร่อยู่ในปัจจุบันในประเด็นดังนี้

1.1 แนวคิดชั้น 5 และธาตุ 6 ตามหลักพุทธปรัชญา โดยเน้นสืบค้นจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยคัมภีร์วิมุตติมรรค คัมภีร์วิสุทธิมรรค

พุทธธรรมฉบับปรับปรุง และพจนานุกรมพุทธศาสตร์ (พระราชวรมนี และคณะ, 2541); (สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), 2554)

1.2 กายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาว่าด้วยระบบการไหลของอากาศหรือลมภายในร่างกาย

1.3 ปัจจัยทางอุตุนิยมวิทยาที่มีผลต่อสภาพอากาศ

2. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในขั้นตอนที่ 1 มาวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงบทบาทหน้าที่ ในประเด็นย่อยดังนี้

2.1 บทบาทของวาโยธาตุภายในร่างกายกับสภาพอากาศภายนอก

2.2 บทบาทของวาโยธาตุในระบบอวัยวะของร่างกาย

2.3 ปัจจัยของสภาพอากาศที่มีผลต่อการทำหน้าที่ผิดปกติของธาตุทั้ง 4 ภายในร่างกายจนนำไปสู่การเจ็บป่วย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของวาโยธาตุ (ธาตุลม) ภายในร่างกายกับปัจจัยในสภาพอากาศภายนอกตามการอธิบายของวิทยาศาสตร์ สามารถนำเสนอผลการวิจัยได้เป็น 2 ประเด็นดังนี้

1. บทบาทของวาโยธาตุภายในร่างกายตามหลักพุทธปรัชญาและวิทยาศาสตร์การแพทย์

พุทธปรัชญาอธิบายว่ามนุษย์มีชีวิตที่ประกอบด้วยร่างกายและจิตใจ หรือเรียกรวมโดยความเป็นองค์ประกอบของชีวิตว่า ชันธ์ 5 ได้แก่ รูปชันธ์ เวทนาชันธ์ สัญญาชันธ์ สังขารชันธ์ และวิญญาณชันธ์ โดยรูปชันธ์อธิบายการมีอยู่ของร่างกายผ่านบทบาทของธาตุทั้ง 4 คือ ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) วาโยธาตุ (ธาตุลม) และเตโชธาตุ (ธาตุไฟ) ขณะที่อีก 4 ชันธ์อธิบายการทำงานของจิตตั้งแต่การรับรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ (วิญญาณชันธ์) เกิดเป็นความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ หรือเฉย ๆ (เวทนาชันธ์) เกิดความจำได้ หมายรู้ในสิ่งเหล่านั้นว่ามีคุณลักษณะอย่างไร (สัญญาชันธ์) กระทั่งเกิดการปรุงแต่งเป็นกิเลส ตัณหา ซึ่งเป็นชนวนสำคัญที่นำไปสู่การกระทำของบุคคลทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ (สังขารชันธ์)

คุณสมบัติและบทบาทของวาโยธาตุ (ธาตุลม) หรือเรียกโดยย่อว่า “ลม” ตามหลักพุทธธรรม ซึ่งอธิบายไว้อย่างย่อในคัมภีร์ของพุทธศาสนา เช่น คัมภีร์วิมุตติมรรค อธิบายว่าการเคลื่อนไหวมาเป็นความหมายของวาโยธาตุ ลักษณะแห่งการพองไว้ ความเย็น การเข้าออก การพัด เหล่านี้เรียกว่าแก่นสารของวาโย คัมภีร์วิสุทธิมรรค อธิบายว่าวาโยธาตุอันเป็นภายในเฉพาะตน ได้แก่ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมพัดอยู่ในท้อง ลมพัดอยู่ในไส้ ลมที่แล่นไปตามอวัยวะน้อยใหญ่ และลมหายใจเข้าออก เป็นต้น เหล่านี้เมื่อนำมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์

กับคุณสมบัติของสสารในทางวิทยาศาสตร์ พบว่าบทบาทของวาโยธาตุตามหลักพุทธปรัชญามีความสัมพันธ์กับคุณสมบัติและบทบาทของสภาวะไหล (Fluid state) ในทางวิทยาศาสตร์ กล่าวคือมีการพัดพาหรือเคลื่อนที่อยู่ตลอดเวลา และสามารถเปลี่ยนแปลงรูปร่างได้อย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้เมื่อนำคุณลักษณะของธาตุทั้ง 4 มาพิจารณาเชื่อมโยงกับปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของมนุษย์ คือ อาหาร น้ำ อากาศ และพิจารณาเชื่อมโยงกับคุณสมบัติโดยความเป็นสถานะของสสารในทางวิทยาศาสตร์ ได้แก่ ของแข็ง (Solid) ของเหลว (Liquid) ก๊าซ (Gas) และพลาสมา (Plasma) ทำให้อธิบายได้ว่าร่างกายสร้างขึ้นจากธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม และไฟ โดยธาตุทั้ง 4 นี้สร้างร่างกายผ่านอาหาร น้ำ อากาศ ทำให้มนุษย์มีร่างกายประกอบด้วย 4 สภาวะ ได้แก่ ธาตุดินสร้างสภาวะแข็งของร่างกาย (Solid State) ทำให้เกิดส่วนที่คงรูปของร่างกาย ได้แก่ โครงสร้างและระบบอวัยวะ 12 ระบบ ธาตุน้ำสร้างสภาวะเหลว (Liquid State) ทำให้เกิดของเหลวที่เอบอบซึมซาบอยู่ทั่วร่างกายอย่างเป็นระบบ ธาตุลมสร้างสภาวะไหล (Fluid State) พัดพาของเหลวให้ไหลเวียนอยู่ทั่วร่างกายอย่างเป็นระบบ และธาตุไฟ สร้างสภาวะร้อน (Energy State) โดยการเผาผลาญอาหารได้พลังงาน ความร้อน พลังงานไฟฟ้า และพลังงานจลน์แก่ร่างกาย

การไหลของลมภายในร่างกาย เริ่มต้นขึ้นจากการหายใจเข้าและหายใจออก โดยการหายใจเข้า เกิดขึ้นเมื่อกลิ้ามเนื้อกระบังลมหดตัวและกล้ามเนื้อยัดกระดูกซี่โครงดึงกระดูกซี่โครงให้ยกตัวขึ้น ปริมาตรของช่องอกที่เพิ่มขึ้นทำให้ความดันในช่องอกลดลง ส่งผลให้อากาศจากภายนอกเคลื่อนที่เข้าสู่ปอด ขณะที่การหายใจออก เกิดขึ้นเมื่อกลิ้ามเนื้อกระบังลมคลายตัว (จะยกตัวสูงขึ้น) เป็นจังหวะเดียวกับกระดูกซี่โครงลดต่ำลง ทำให้ปริมาตรภายในช่องอกลดลง ความดันภายในปอดจึงเพิ่มขึ้นมากกว่าความดันของอากาศภายนอก อากาศจึงเคลื่อนที่ออกจากปอด การไหลของอากาศโดยเฉพาะออกซิเจนเข้าสู่ถุงลมปอด ทำให้เกิดการแพร่ของออกซิเจนในถุงลมเข้าสู่หลอดเลือดฝอยที่ล้อมรอบถุงลม โดยออกซิเจนจะจับกับฮีโมโกลบิน (Hemoglobin) ในเซลล์เม็ดเลือดแดงกลายเป็นออกซิฮีโมโกลบิน เลือดที่มีออกซิฮีโมโกลบินจะถูกส่งเข้าสู่หัวใจและสูบฉีดไปยังเนื้อเยื่อส่วนต่าง ๆ ทั่วร่างกาย ทั้งนี้ขณะที่เซลล์ของเนื้อเยื่อรับแก๊สออกซิเจนนั้น แก๊สคาร์บอนไดออกไซด์ที่เกิดขึ้นภายในเซลล์จะแพร่เข้าสู่หลอดเลือดฝอยเพื่อทำปฏิกิริยากับน้ำภายในเซลล์เม็ดเลือดแดงก่อนจะเกิดการแพร่ของคาร์บอนไดออกไซด์จากหลอดเลือดฝอยเข้าสู่ถุงลมและถูกนำออกจากร่างกายผ่านการหายใจออก

นอกจากอากาศที่เข้าสู่ร่างกายจะไหลไปกับเลือดตามกลไกดังกล่าวมาเมื่อพิจารณาบทบาทของอากาศเชื่อมโยงกับบทบาทของอากาศธาตุตามหลักพุทธธรรม ซึ่งอธิบายว่าอากาศธาตุภายในก็มี ภายนอกก็มี ก็อากาศธาตุภายในเป็นไฉน ได้แก่สิ่งที่ว่าง โปร่ง กำหนดได้ในตน อาศัยตน คือ ช่องหู ช่องจมูก ช่องปากซึ่งเป็นทางให้กลิ่นของที่กินที่ดื่ม ที่เคี้ยว ที่ลิ้ม เป็นที่ตั้งของที่กิน ที่ดื่ม ที่เคี้ยว ที่ลิ้ม และเป็นทางระบายของที่กิน ที่ดื่ม ที่เคี้ยว ที่ลิ้มแล้ว

ออกทางเบื้องล่าง หรือแม้สิ่งอื่น ไม่ว่าชนิดใด ๆ ที่ว่าง ปรุปรอง กำหนดได้ มีในตน อาศัยตน นี้เรียกว่า อากาศธาตุภายใน ส่วนนี้ทำให้เข้าใจได้ว่าการไหลของลมภายในร่างกายย่อมเกิดขึ้น ภายในทุกช่องและทุกโพรงของร่างกาย ได้แก่ ลมในระบบทางเดินหายใจ, ลมในระบบไหลเวียน เลือด หรือเรียกรวมว่า “เลือดลม” , ลมในระบบทางเดินอาหารซึ่งเป็นโครงสร้างที่มีลักษณะ เป็นท่อขนาดใหญ่ของร่างกาย อวัยวะต่าง ๆ ถูกชั้นระหว่างกันด้วยโครงสร้างที่เรียกว่าหูด เช่น หูดระหว่างหลอดอาหารกับกระเพาะอาหาร หูดระหว่างกระเพาะอาหารกับลำไส้เล็ก หูด ระหว่างลำไส้เล็กกับลำไส้ใหญ่ เป็นต้น และลมที่ไหลไปในช่องอากาศซึ่งแทรกอยู่ภายในเนื้อเยื่อ ของร่างกาย โดยเฉพาะในโครงสร้างที่เรียกว่าพังผืด (Fascia) ซึ่งเป็นเนื้อเยื่อเกี่ยวพัน (Connective tissue) ที่มีความสามารถในการยืดหยุ่นสูงและห่อหุ้มอยู่โดยรอบกล้ามเนื้อและ เส้นเอ็นทุกมัดของร่างกาย

2. การเจ็บป่วยเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยในสภาพอากาศภายนอกต่อ การทำหน้าที่ของวาโยธาตุภายในร่างกาย

จากบทบาทของอากาศและลมภายในร่างกายซึ่งเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกกับสภาพ อากาศภายนอก การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการแปรปรวนของสภาพอากาศในภูมิอากาศเขตร้อน โดยเฉพาะปัจจัยด้านอุณหภูมิ ความชื้น ความกดอากาศ และความสูงของพื้นที่ ทำให้สามารถ อธิบายปัจจัยของสภาพอากาศที่ส่งผลต่อการทำหน้าที่ของสภาวะไหล (ลมและเลือดลม) ภายในร่างกายได้ดังนี้

2.1 การเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิอากาศเป็นปัจจัยกระตุ้นการไหลของลมและ เลือดลมภายในร่างกาย กล่าวคือเมื่ออากาศภายนอกมีอุณหภูมิสูงกว่าอุณหภูมิของร่างกาย การไหลของลมและเลือดลมภายในร่างกายจะเพิ่มสูงขึ้น สังเกตได้จากการเต้นของหัวใจเพื่อสูบ ฉีดเลือดให้ไหลเวียนไปยังส่วนต่าง ๆ ของร่างกายและการไหลเวียนของเลือดไปยังผิวหนังมี อัตราสูงขึ้น หลอดเลือดฝอยใต้ผิวหนังเกิดการขยายตัว และเริ่มการระบายความร้อนในรูปของ เหงื่อเป็นกลไกที่ช่วยถ่ายเทความร้อนจากภายในสู่พื้นผิวและคายสู่สภาพแวดล้อมภายนอก

กรณีบุคคลไม่สามารถหลีกเลี่ยงการทำกิจกรรมในสภาพอากาศร้อนจัด และ ร่างกายไม่สามารถกำจัดความร้อนส่วนเกินออกในรูปของเหงื่อได้ บุคคลจะแสดงอาการผิดปกติ ที่สำคัญ ได้แก่ ผิวหนังแดง แห้งและร้อน หัวใจเต้นเร็ว หายใจถี่และตื้น วิงเวียนศีรษะ มึนงง หน้ามืด คลื่นไส้ อาเจียน บางรายอาจเป็นลมหมดสติ

2.2 การลดลงของอุณหภูมิและความชื้นในอากาศ (อากาศหนาว) โดยเฉพาะ ช่วงเวลากลางคืนซึ่งมีอุณหภูมิต่ำมาก ส่งผลให้ความดันอากาศภายนอกร่างกายลดต่ำลง อากาศภายในช่องอากาศของกล้ามเนื้อ เส้นเอ็น และพังผืดซึ่งมีความดันอากาศสูงเกิด การขยายปริมาตร ทำให้กล้ามเนื้อและเส้นเอ็นรอบข้อขยายตัว ส่งผลให้ผู้ที่มีอาการปวดข้อ เรื้อรังหรือผู้ที่มีอาการเจ็บป่วยเป็นโรคข้ออักเสบรูมาตอยด์ (Rheumatoid) มีอาการปวดรุนแรง มากขึ้น โดยแพทย์อาจตรวจพบภาวะบวมของกล้ามเนื้อและเส้นเอ็นรอบข้อร่วมด้วย

2.3 อากาศที่มีอุณหภูมิและความชื้นสูงโดยเฉพาะช่วงก่อนฝนตก หรือเรียกว่า อากาศร้อนอบอ้าว จะส่งผลให้ความร้อนภายในร่างกายเพิ่มสูงขึ้นขณะที่การระบายความร้อน ออกจากร่างกายในรูปของเหงื่อเกิดได้ช้าลง (เนื่องจากอากาศมีปริมาณไอน้ำสูง) ภาวะดังกล่าว จะส่งผลอย่างมากต่อการไหลของลมและเลือดลมภายในร่างกายโดยเฉพาะในผู้สูงอายุที่ ร่างกายอยู่ในภาวะเสื่อมถอย กล่าวคือ ความร้อนที่เพิ่มขึ้นจะกระตุ้นให้การไหลของลมและ เลือดลมเกิดความแปรปรวน ผู้สูงอายุจะรู้สึกร้อนอบอ้าว ตัวเหนียวเหนอะหนะ และหากมี การติดขัดของลมเกิดขึ้นในช่องอากาศต่าง ๆ ทั่วร่างกาย ผู้สูงอายุจะมีอาการครั่นเนื้อครั่นตัว วิงเวียนศีรษะ และใจหวิวใจสั่น

2.4 การเปลี่ยนแปลงความดันอากาศเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงความสูง อย่างกะทันหัน เช่น ระหว่างเครื่องบินขึ้นหรือลง ระหว่างขับรถขึ้นภูเขา จะส่งผลให้บุคคลรู้สึก เจ็บหรือแน่นตื้อภายในหู หรือเกิดอาการไม่สบายหู บางรายอาจมีอาการวิงเวียนศีรษะ คลื่นไส้ อาเจียน หรือรุนแรงถึงขั้นมีเลือดออกจากจมูกและหู อาการดังกล่าวเกิดขึ้นจากอากาศภายนอก มีความดันอากาศต่ำกว่าความดันอากาศภายในร่างกาย ปริมาตรอากาศภายในโพรงอากาศของ ร่างกายโดยเฉพาะบริเวณโพรงจมูกส่วนหลังและช่องคอส่วนบนจึงเกิดการขยายตัว ทำให้เกิด แรงดันอากาศที่สูงขึ้นบริเวณแก้วหูและเนื้อเยื่อของหูชั้นกลาง หากท่อยูสเตเชียนซึ่งเป็น ท่อเล็ก ๆ ที่อยู่ภายในหูชั้นกลางไม่สามารถปรับความดันอากาศภายในหูให้สมดุลกับ ความดันอากาศภายนอกได้ก็จะเป็นสาเหตุให้เกิดอาการหูอื้อจากแรงดันอากาศ

ลักษณะความผิดปกติที่เกิดขึ้นเนื่องจากปัจจัยของสภาพอากาศดังกล่าวมา ถือเป็นตัวอย่งที่สะท้อนให้เห็นว่าการไหลของลมและเลือดลมภายในร่างกายมีความผันแปร โดยตรงกับอุณหภูมิและความกดอากาศภายนอกซึ่งจากผลการศึกษาที่กล่าวมา อาจกล่าว โดยสรุปได้ว่าโรคที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยในสภาพอากาศคือโรคที่จัดอยู่ในกลุ่มดิน ฟ้าอากาศสมุฏฐานของการแพทย์แผนไทย

อภิปรายผล

1. บทบาทของวาโยธาตุภายในร่างกายตามหลักพุทธปรัชญาและวิทยาศาสตร์ การแพทย์

การศึกษาบทบาทของวาโยธาตุภายในร่างกายตามหลักพุทธปรัชญาและวิทยาศาสตร์ การแพทย์กระทั่งอธิบายได้ว่าวาโยธาตุภายในร่างกายคืออากาศจากสภาพแวดล้อมภายนอกที่ ไหลเข้าสู่ร่างกายผ่านระบบทางเดินหายใจและทำบทบาทในสภาวะไหล พัดพาไปในช่องอากาศ ต่าง ๆ ทั่วร่างกาย และพัดพาของเหลวให้ไหลเวียนอยู่ทั่วร่างกายอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะลม ในระบบไหลเวียนเลือด หรือเรียก “เลือดลม” ส่วนนี้ถือเป็นข้อค้นพบที่ทำให้แพทย์แผนไทยมี ความเข้าใจในบทบาทของวาโยธาตุตามตำราการแพทย์แผนไทยมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันก็มีความสอดคล้องกับงานศึกษาของ กนกอร เพียรสูงเนิน ซึ่งอธิบายว่า ลมไหลอยู่ในร่างกายได้

หลายรูปแบบ ได้แก่ ลมที่จับกับฮีโมโกลบินหรือละลายอยู่ในน้ำเลือด เรียกว่า "เลือดลม" และลมที่ไหลหรือแทรกอยู่ตามช่องอากาศของร่างกาย เรียกว่า "ลม" ร่างกายมนุษย์มีลมทั้ง 2 รูปแบบไหลเวียนอยู่ภายใน หรือเรียกรวมว่า "ลมและเลือดลม" และเมื่อนำบทบาทของสภาวะไหลมาอธิบายด้วยกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาแนวใหม่ (Anatomy Trains) ซึ่งให้ความสำคัญกับการศึกษาลมที่แทรกอยู่ในพังผืด (Fascia) จึงสรุปได้ว่า ลมและเลือดลมไหลเวียนอยู่ภายในร่างกายผ่าน 3 ช่องทาง คือ เส้นเลือด (Blood Vessel) เส้นเอ็น (Tendon and Ligament) และช่องอากาศภายในร่างกาย (Space) (กนกพร เพียรสูงเนิน, 2562)

2. การเจ็บป่วยเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยในสภาพอากาศภายนอกต่อการทำหน้าที่ของวาโยธาตุภายในร่างกาย

การศึกษาปัจจัยของสภาพอากาศที่ส่งผลต่อการทำหน้าที่ของสภาวะไหล (ลมและเลือดลม) ภายในร่างกายกระทั่งอธิบายได้ว่าอากาศที่มีอุณหภูมิและความชื้นสูงโดยเฉพาะช่วงก่อนฝนตก เป็นสาเหตุทำให้ผู้สูงอายุที่ร่างกายอยู่ในภาวะเสื่อมถอยรู้สึกร้อนอบอ้าว ตัวเหนียวเหนอะหนะ และหากมีการติดขัดของลมเกิดขึ้นในช่องอากาศต่าง ๆ ทั่วร่างกาย ผู้สูงอายุจะมีอาการครั่นเนื้อครั่นตัว วิงเวียนศีรษะ และใจหวิวใจสั่น ส่วนนี้มีความสอดคล้องกับ ศิริพักตร์ จันทร์สังสา ที่ศึกษาอาการเลือดลมแปรปรวนในผู้สูงอายุ และพบว่าอาการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นจากการแปรปรวนของสภาพอากาศก่อนฝนตก กระทบต่ออากาศธาตุหรือธาตุลมภายในร่างกาย ทำให้เลือดลมไหลเวียนผิดปกติ แสดงออกด้วยอาการบ่งชี้สำคัญ ได้แก่ อาการเหงื่อซึม วิงเวียนศีรษะ ใจหวิวใจสั่น และ ครั่นเนื้อครั่นตัว (ศิริพักตร์ จันทร์สังสา, 2563) ขณะเดียวกันก็มีส่วนช่วยหนุนเสริมผลการรักษาในภาคปฏิบัติของ กรรณิกา นันตา ที่วิจัยติดตามผลการบริหารเลือดลมด้วยหัตถเวชในผู้สูงอายุที่มีอาการเลือดลมแปรปรวนก่อนฝนตก จำนวน 10 ราย แล้วพบว่า ก่อนผู้สูงอายุจะเข้ารับการบริหารเลือดลม ผู้สูงอายุจะมีอาการเลือดลมแปรปรวนก่อนฝนตก โดยมีอาการครั่นเนื้อครั่นตัว เหงื่อซึมตามตัว และวิงเวียนศีรษะ แต่หลังจากเข้ารับการบริหารเลือดลมพบว่าผู้สูงอายุจำนวน 8 คน ไม่มีอาการเลือดลมแปรปรวนก่อนฝนตก ขณะที่อีก 2 คน อาการบางอย่างหายไป ยังเหลือเฉพาะอาการครั่นเนื้อครั่นตัว (กรรณิกา นันตา, 2563)

จากความสอดคล้องทางวิชาการดังกล่าวมา แสดงให้เห็นว่าแพทย์แผนไทยมีโอกาที่จะพัฒนากระบวนการวิธีการรักษาโรคในกลุ่มดินฟ้าอากาศสมุฏฐานได้ต่อไป ทั้งนี้เพราะนอกจากการรักษาด้วยหัตถเวชที่เน้นกระตุ้นการไหลเวียนลมและเลือดลมภายในร่างกายในตำราการแพทย์แผนไทยโดยเฉพาะคัมภีร์ชวดาร ยังปรากฏข้อมูลสูตรตำรับยาที่มีสรรพคุณรักษาโรคที่เกิดจากลมเป็นสมุฏฐานไว้หลายตำรับ เช่น ยาชุมนุมาโย แก้มในเส้นแลผิวน้ำในโลหิตในกระดูกในเนื้อ, ยาแก้บวมทั่วสรรพางค์กาย, ยาหอมสรรพคุณ แก้มจับ ลั้นกระด้างคางแข็ง เป็นต้น (บุษบา ประภาสพงศ์ และคณะ, 2552) หากแพทย์แผนไทยมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับกลไกการเกิดโรคในกลุ่มดินฟ้าอากาศสมุฏฐาน ก็น่าจะเป็น

จุดเริ่มต้นที่ทำให้การแพทย์แผนไทยในฐานะภูมิปัญญาด้านสุขภาพของคนไทยสามารถพัฒนากระบวนการวิธีการรักษาได้อย่างถูกต้องและใช้ประโยชน์ได้อย่างร่วมสมัยกับระบบการแพทย์ปัจจุบันต่อไป

สรุป/ข้อเสนอแนะ

การศึกษาแนวคิดสมุฏฐานโรคของการแพทย์แผนไทย โดยเฉพาะปัจจัยก่อโรคที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยในสภาพอากาศภายนอกร่างกายซึ่งแพทย์แผนไทยดั้งเดิมอธิบายผ่านข้อเขียนว่าด้วยฤดูสมุฏฐาน กาลสมุฏฐาน และประเทศสมุฏฐาน หรือที่ในงานศึกษานี้เรียกรวมว่าดินฟ้าอากาศสมุฏฐาน โดยการวิจัยเอกสารเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของวาโยธาตุภายในร่างกายกับปัจจัยในสภาพอากาศภายนอกตามการอธิบายของวิทยาศาสตร์ ทำให้อธิบายได้ว่าสภาพอากาศภายนอกที่ผันแปรตามอุณหภูมิ ความชื้น ความกดอากาศ และความสูงของพื้นที่ เหล่านี้ล้วนส่งผลต่อการพัฒนาของลมและเลือดลมภายในร่างกาย โดยจากการศึกษาพบว่า 1) อุณหภูมิอากาศที่สูงขึ้นมีผลกระทบต่อการพัฒนาของลมภายในร่างกาย 2) อุณหภูมิและความกดอากาศที่สูงขึ้นส่งผลให้ความสามารถในการระบายความร้อนออกจากร่างกายเกิดได้ช้าลง 3) ความกดอากาศต่ำในช่วงฤดูหนาว ทำให้มวลอากาศภายในกลัมน้ำอุ่น เส้นเอ็น และพังผืดที่หุ้มโดยรอบข้อต่อเกิดการขยายปริมาตร นำไปสู่อาการปวดและบวมบริเวณข้อ 4) บริเวณที่สูงซึ่งมีความกดอากาศต่ำมาก ส่งผลให้มวลอากาศภายในช่องหูเกิดการขยายปริมาตร นำไปสู่อาการปวดหู หูอื้อ แต่ถึงอย่างไร ด้วยเหตุที่งานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยฐานความรู้หลายส่วนมาช่วยในวิเคราะห์เชื่อมโยง ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะว่า 1) ผู้ที่จะนำงานวิจัยชิ้นนี้ไปใช้ประโยชน์ควรต้องมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในฐานความรู้ทั้ง 3 ส่วน ได้แก่ แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ที่อธิบายด้วยชั้น 5 และธาตุ 6 ของพุทธปรัชญา สรีระวิทยาของระบบอวัยวะ และบทบาทของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการแปรปรวนของสภาพอากาศ และ 2) เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ยังเป็นการศึกษาดินฟ้าอากาศสมุฏฐานในกรอบของการเปลี่ยนแปลงปัจจัยในสภาพอากาศเท่านั้น ดังนั้นการศึกษาวิจัยในครั้งถัดไปควรเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นการพัฒนารายละเอียดดินฟ้าอากาศสมุฏฐานในทางการแพทย์แผนไทยให้ครอบคลุมรายละเอียดทั้งหมดเกี่ยวกับปัจจัยก่อโรคอันเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่ร่างกาย ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อการพัฒนากระบวนการ วิธีการรักษาของแพทย์แผนไทยให้มีความหลากหลายและสอดคล้องกับปัญหาสุขภาพของประชาชนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กนกอร เพียรสูงเนิน. (2562). การศึกษาเส้นประธานสิบ กรณีศึกษาเส้นกาลทารี. ใน วิทยานิพนธ์การแพทย์แผนไทยมหาบัณฑิต สาขาวิชาการแพทย์แผนไทย. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- กรรณิกา นันตา. (2563). การติดตามผลการบริหารเลือดลมด้วยหัตถเวชในผู้สูงอายุ. ใน วิทยานิพนธ์การแพทย์แผนไทยมหาบัณฑิต สาขาวิชาการแพทย์แผนไทย. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- กองการประกอบโรคศิลปะ กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ. (2549). ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเวชกรรมไทย เล่ม 1. นนทบุรี: บริษัท ไทภูมิ พับลิชชิ่ง จำกัด.
- โครงการตำราวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์มูลนิธิ สอวน. (2562). อุตุนิยมวิทยา. กรุงเทพมหานคร: ด้านสุขภาพการพิมพ์ จำกัด.
- บุษบา ประภาสพงศ์ และคณะ. (2552). แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ. กรุงเทพมหานคร: ศุภสภาลาดพร้าว.
- พระมหาพิชิตชัยบุญเคน. (2548). ธาตุในพุทธศาสนาเถรวาท. ใน วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระราชวรมณี และคณะ. (2541). วิมุตติมรรค. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคล็ดไทย จำกัด.
- มนัส สุวรรณ. (2531). การปรับตัวของมนุษย์ต่อความร้อน - เย็นของอากาศ. วารสารภูมิศาสตร์, 13 (1), 13-19.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ศิริพัทธ์ จันทรสังสา. (2563). การศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับอาการเลือดลมแปรปรวนของผู้สูงอายุ. ใน วิทยานิพนธ์การแพทย์แผนไทยมหาบัณฑิต สาขาวิชาการแพทย์แผนไทย. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- สมเด็จพระพุทธปาพจนจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). (2554). คัมภีร์วิสุทธิมรรค. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: บริษัทธนาเพลสจำกัด.